

الحكمة الإِشراقِيَّة

(المجموعة الكاملة لمصنّفات شهاب الدّين يحيى الشُّهرورُدي)

المُجلّد الثَّاني

كتاب حكمة الإِشراق

القسم الثَّاني: في الأنوار الإلهيَّة «الحكمة»

تعليقات وإيضاحات

صدرالدّين الشُّيرازي وجماعة من حكماء المشاء والإِشراق

تقديم، تحقيق و تصحيح

محمّد ملكي (جلال الدّين)

تصدير: الدكتور السيّد حسين نصر

دانشگاه ادیان و مذاهب

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

www.ketab.ir

الشهروردي، شهاب الدين يحيى بن خيس، ۵۴۹-۵۸۷ هـ.

الحكمة الاشراقية (المجموعة الكاملة لمصنفات شهاب الدين يحيى الشهروردي ۱/ تقديم، تحقيق و تفحيح: محمد ملكي (جلال الدين)).

تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، - قم: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۹۳.

۷۰۶ ص. (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی؛ ۱۴) انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب؛ ۱۳۹۱.

ISBN: 978-964-426-584-6 دوره ۷-978-964-426-785-7 جلد دوم

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

جواب اول،

نمایه.

پادداشت: عربی.

شناسه افزوده: ملكي، محمد (جلال الدين)، ۱۳۳۷-، مقدمة نویس، مصحح و محقق.

۱. تصوف، متون قدیمی تا قرن ۱۴. ۲. فلسفه اسلامی، متون قدیمی تا قرن ۱۴. الف. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ب. انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب. ج. عنوان.

۱۸۹/۱

BBR ۷۲۴

۱۳۹۳

۲۷۱۸۱-۲

شماره کتابشناسی ملی

دانشگاه ادیان و مذاهب

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

الحکمة الإشراقية

(المجموعة الكاملة لمصنفات شهاب الدين يحيى السهروردي)
المجلد الثاني: كتاب حکمة الإشراق

مؤلف: شهاب الدين يحيى السهروردي

تقديم، تحقيق و تصحيح: محمد ملكي (جلال الدين)

ناشران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی و انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب

مدیر نشر: ناصر زعفرانچی و محمد روحانی

ناظر چاپ: شهرام بردبار و مجید اسماعیلی زارع

نسخه پرداز: فرزانه صادقیان

آماده سازی: عرفان بهار دوست و علی مصدق

حروف نگار و صفحه آرا: محمد دانشی

طراح جلد: اعظم صادقیان

اجرای جلد: عطا... کابیناتی

چاپ اول: ۱۳۹۳

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: زلال کوثر

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۲۶-۷۸۵۷ شابک دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۴۲۶-۵۸۴۶

هوا: ۴۰۰۰۰ تومان

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی و انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب محفوظ است.

نشانی: تهران، صندوق پستی: ۱۴۱۵۵۶۴۱۹، تلفن: ۸۸۰۴۶۸۹۱۳، فاکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

قیم: پردیسان، رویه روی، مسجد امام صادق (ع)، دانشگاه ادیان و مذاهب.

تلفن: ۰۲۵-۳۲۸۰۲۶۱۰، ۰۲۵-۳۲۸۰۳۱۷۱، سایر: ۰۲۵-۳۲۸۰۳۱۷۱

www.adyan-eshop.ir

press@urd.ac.ir

www.urd.ac.ir

پیشگفتار

استاد دکتر سید حسین نصر

بسم الله الرحمن الرحيم

خداوند متّان را سپاس که عنایت خود را شامل مصحح و مدوّن این مجلّد، دانشمند بارع آقای جلال الدّین محمّد ملکی گردانید تا این اثر را که قسمت دوم حکمة الإشراق شیخ شهید، شهاب الدّین سهروردی را در بر دارد به حلیه طبع آراسته کنند و با حواشی و تعلیقات پر ارج در دسترس علاقه‌مندان به حکمت و فلسفه اسلامی و مخصوصاً شیفتگان حکمت اشراق قرار دهند. این مجلّد شامل تمام بخش دوم شاهکار بزرگ شیخ اشراق است و مکمل جلد اول مجموعه عظیم الحکمة الإشرافیة است که قرار است در «سیزده جلد» تمام آثار این ستاره درخشان آسمان حکمت و معرفت را که به رغم عمری کوتاه مسیر تفکر اسلامی را تغییر داد و یکی از مهمترین مکتب‌های فلسفه اسلامی را بنا نهاد، در برگیرند. مجلّد فعلی با مقدّمه‌ای درباره «تاریخ مکتب اشراقی» توسط مصحح محترم آغاز می‌شود، مقدّمه‌ای که خود پس‌آموزنده است و مسیر تفکر اشراقی را در ایران از فخر الدّین ماردینی و شمس الدّین محمد شهرزوری و قطب الدّین شیرازی تا حکمای اشراقی معاصر سرزمین عزیزمان روشن می‌کند. امید راقم این سطور، که خود عمری صرف مطالعه این مکتب کرده است، اینست که روزی ایشان این مقدّمه را بسط داده به صورت کتابی مستقل که شامل تاریخ کامل مکتب اشراقی نه تنها در ایران، بلکه نیز در بلاد عثمانی و هند

اسلامی که در هر دو این مکتب قرن‌ها، استعمار داشته و تاریخ آن هنوز آنچنان که باید بررسی نشده است شود، به جهانیان عرضه کنند.

بعد از مقدمه ایشان متن کامل قسمت دوم حکمة الإشراف با ویرایش دقیق علمی و با حواشی بزرگان بعدی مکتب اشراقی آمده است. لازم به ذکر است که در حواشی توجه خاصی شده است، نه تنها به تعلیقات بسیار مهم ملاصدرا، بلکه به آثار دو حکیم عالیقدر معاصر حضرات آقایان: علی عابدی شاهرودی و علی محمد تویسرکانی، معروف به جولستانی که هر دو از اهمیت فراوان برخوردارند و در متن نیز علاوه بر استفاده از متن ویرایش یافته‌ترین، از نسخ دیگر بهره‌های فراوان گرفته شده است.

قسمت اول حکمة الإشراف که قبلاً توسط آقای محمد ملکی به طبع رسیده بود از لحاظ تحولاتی که سهروردی در منطق ارسطویی ایجاد کرد و نقد او بر فلسفه مشایی از اهمیت فراوان برخوردار است، ولی قلب تعالیم اشراقی در قسمت دوم حکمة الإشراف آمده است و باید این بخش از این کتاب عظیم را منبع اصلی الهیات و جهان‌شناسی و طبیعیات و علم النفس اشراقی دانست به رغم نسبتاً مختصر بودن متن.

سهروردی کتاب حکمة الإشراف را در مدتی بسیار کوتاه نگاشت انگار که خود کتاب، نتیجه اشراقی بود که از عالم غیب به او رسیده بود. از این جهت و نیز از جهت سبک نگارش آن که از لحاظ ادبی یک شاهکار به زبان عربی است با کتب مهم دیگر فلسفه اسلام مانند شفاء شیخ الرئیس و اسفار ملاصدرا فرق دارد. چنین می‌نماید که سهروردی صدای ملک الموت را شنیده بود و می‌دانست زمان زیادی برای تدوین این شاهکار که عصارة تفکر فلسفی او را در بر دارد نداشت. اگر دست اجل به او فرصت می‌داد شاید اثر مفصل‌تری در این زمینه می‌نوشت و بعضی از مسائل را در حکمة الإشراف دیده نمی‌شود مطرح می‌کرد و افکار خود را بسط بیشتر می‌داد. شاید ملاصدرا این مطلب را درک کرده بود و به همین جهت در شرح (تعلیقات) خود بر این کتاب، بخشی را به شرح تکمیلی کتاب اختصاص داده است.

آقای محمد ملکی با تدوین مجموعه الحکمة الاشراقية هدف بسیار بزرگی را دنبال می‌کنند. هنوز حتی یک فیلسوف بزرگ اسلامی نیست که تمام آثارش به صورت دقیق علمی به چاپ رسیده باشد. تقریباً نصف آثار این سینا هنوز اصلاً چاپ نشده است و بسیاری از آثاری که به طبع رسیده است به صورت علمی نیست و برخی پر از غلط است. نیز به رغم کوشش چند دهه اخیر دانشمندان و مساعی حضرت آیت‌الله سید محمد خامنه‌ای در مرکز ملاصدرا، هنوز تمام آثار این حکیم بزرگ به صورت منقح در یک مجموعه کامل چاپ نشده است و این وضع در مورد آثار دیگر بزرگان فلسفه ما نیز صادق است. در دهه چهل و پنجاه مرحوم هانری کرین، که حق بزرگی برگردن سهروردی‌شناسی دارد، و بنده کوشیدیم تا تمام آثار سهروردی را به صورت علمی در دسترس علاقه‌مندان قرار دهیم، ولی این امر هیچگاه به صورت کامل عملی نشد. امیدوارم به عون‌الله اکنون این امر به دست توانای آقای محمد ملکی تحقق یابد.

باید از خود بپرسیم اهمیت کار بزرگی که آقای محمد ملکی انجام داده چیست. در پاسخ لازم است به نکات زیر توجه کرد: این مجموعه افکار یکی از مهمترین فلاسفه اسلامی و مکتب‌های فلسفی ما را روشن می‌کند، و خدمت بزرگیست برای بهتر شناختن تاریخ تفکر و فلسفه اسلامی در ایران. نیز این اثر برای شناخت بیشتر سیر حکمت در خطه عثمانی و بین مسلمانان هند از اهمیت فراوان برخوردار است. اگر روزی تاریخ کامل فلسفه اسلامی تألیف شود باید به سیر فلسفه در این دو قلمرو تمدن اسلامی نیز توجه کرد. امید است همین اثر، دانشمندان آن ممالک را متوجه تاریخ تفکر اشراقی در سیرزمینشان کند و این تاریخ از بوته فراموشی درآید.

اثر آقای محمد ملکی همچنین برای احیای تفکر فلسفه اسلامی در عصر خودمان از اهمیت فراوان برخوردار است. ایشان در مقدمه خودشان به این امر اشاره کرده‌اند که در دروان قاجاریه فلسفه اشراقی در ایران تا حد زیادی افول کرد، گرچه افکار سهروردی از راه حکمت متعالیه ملاصدرا تا حدی در تفکر فلسفی آن دوران حضور داشت. بیشتر به

علت مساعی کرین و تا حدی حقیر از دههٔ چهل به بعد توجه به سهروردی در ایران فزونی یافت. به خاطر دارم هنگامی که مجموعهٔ رسائل فارسی سهروردی را چاپ کردم، خیلی از ایرانیها که نمی‌توانستند آثار عربی او را بخوانند به این حکیم علاقه‌مند شدند حتی خارج از حوزه‌های علمی، بلکه در دانشگاه‌ها و نیز بین بعضی هنرمندان از خطاطان و نقاشان گرفته تا فیلم‌سازان. این روند توجه بیشتر به «مکتب اشراق» بعد از انقلاب نیز ادامه یافت و در واقع می‌توان به یک نوع احیای تفکر اشراقی در ایران از آن دوران، یعنی از دههٔ چهل به بعد اشاره کرد. کتب تدوین شده توسط آقای محمد ملکی را باید استمرار این جریان دانست. یقیناً این مجلدات سهم بسیار مهمی نه تنها در احیای مکتب اشراقی و سنت اشراقی دانست، بلکه نشانه‌ای بر شمردن زنده بودن تفکر اشراقی به عنوان یک فلسفهٔ مهم معاصر. نمی‌توان دربارهٔ احیای اندیشهٔ سهروردی و تفکر اشراقی برای احیای تفکر اصیل فلسفی برای مسلمانان در عصر حاضر غلو کرد، چون در این باره هر چه گفته شود کم است.

شاید برای بسیاری از ایرانیان این حقیقت روشن نباشد که فلسفهٔ اشراقی برای بعضی از مغرب‌زمین نیز، حائز اهمیت فراوان است. کرین همیشه به خود به عنوان یک پدیدارشناس اشاره می‌کرد و حکمت اشراق را پدیدارشناسی واقعی می‌دانست. این مکتب البته معانی و شعب گوناگونی دارد، ولی مهم‌ترین آن که مربوط به آلمان است توسط ادموند هوسرل (Edmund Husserl) پایه‌گذاری شد و با ماکس شلر (Max Scheler) ادامه یافت و با هایدگر کم و بیش ختم شد.

در این مکتب به پدیدارشناسی نور در رابطه با وجودشناسی تا حدی توجه شده است و نکات دیگری نیز در این نوع تفکر وجود دارد که اقلأً بعضی از مفسران آن را به حکمت اشراقی نزدیک می‌دانند. اتفاقی نیست که اولین مترجم هایدگر به فرانسوی، یعنی هانری کرین آنچنان به حکمت اشراقی جلب شد که سهروردی را شیخ خود می‌خواند در عین حال که خود را یک پدیدارشناس معرفی می‌کرد. دیدن این پیوند بین سهروردی و برداشت حکمی خاص از پدیدارشناسی از غرب منحصر به کرین نبود و بین بعضی دیگر از متفکران

غربی من جمله چند شاگرد خود او مخصوصاً کریستیان زامبه (Chrishan Jambet) که خود اکنون متفکر بنامی است و نیز در ممالک دیگر غربی و حتی روسیه دیده می‌شود. روزی باید تحقیقی درباره حکمت اشراقی به عنوان یک منبع فلسفی زنده برای بعضی از غربیان انجام گیرد.

به هر حال، تعالیم فلسفی اشراقی برای مسلمانان و مخصوصاً ایرانیان تنها از لحاظ تاریخ اندیشه اسلامی مهم نیست، بلکه یک نحلّه زنده فلسفی است. اصرار شیخ اشراق در توسل به تطهیر نفس و ذوق توأم با تربیت نیروی استدلال عقل برای رسیدن به حکمت واقعی همین قدر برای متفکران معاصر ما مهم است که برای او بود. در جهانی که فلسفه در محدوده استدلال‌گرایی به حالت خفقان درآمده است، دسترسی به حکمت اشراقی که در راه عقل و علم را به سوی عوالم بی‌کران انوار الهی می‌گشاید، از اهمیّت فوق الوصف برخوردار است.

به عنوان فردی که شاگرد فلسفه اسلامی است و عمر خود را صرف کوشش در کسب معارف و حکمت الهی کرده است، از آقای محمد ملکی برای زحمات فوق العاده ایشان در احیای آثار سهروردی و میراث مکتب اشراقی تشکر کرده، و برای ایشان از درگاه حق تعالی طلب توفیق می‌کنم تا این طرح بسیار مهم را با موفقیت به پایان رسانند، جزاء الله عزوجل.

والله اعلم بالصواب

سید حسین نصر

مرداد ماه ۱۳۹۲

واشینگتن